

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 191-196 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNI TARTIBGA SOLISH XUSUSIYATLARI

Xudayberganov Azamat Xamzayevich

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsion rivojlantirish zaruriyati, ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni, yo'nalishlari, mavjud imkoniyatlari va uni samarali tartibga solish xususiyatlari yoritib berilgan.

Аннотация. В статье рассматриваются необходимость инновационного развития, его социально-экономическое содержание, направления, существующие возможности и особенности его эффективного регулирования.

Abstract. This article discusses the need for innovative development, its socio-economic content, directions, existing opportunities and features of its effective regulation.

Kalit so'zlar. Innovatsiya, innovatsion rivojlantirish, tartibga solish, davlat, mintaq.

Ключевые слова. Инновация, инновационное развитие, регулирование, государство, регион.

Key words. Innovation, innovative development, regulation, state, region.

Ma'lumki, iqtisodiyotni tartibga soluvchilar adolatli bozorlarni ta'minlash bilan birga iste'molchilar uchun ijtimoiy, iqtisodiy, xavfsizlik va ekologik xavflarni kamaytirishga qaratiladi. Texnologiyadagi keng ko'lamli o'zgarishlar tartibga solish muhitini o'zgartirib, regulyatorlar ko'proq turli savollarga javob berishni taqozo qiladi. Ular faol ravishda innovatsiyalarni kutadilar va ularni rag'batlantiradilar. Bu borada sun'iy intellekt kasalliklarning alomatlarini tashxis qiladigan, iqlim o'zgarishi ekzistensial xavf tug'diradigan va texnologiyaga asoslangan biznes modellari ko'tarilishi va tushishi davrida regulyatorlar ko'proq o'zgarishlarni talab qiladi. Nazorat qiluvchi organlar iste'molchilarni texnologiya va iqtisodiy o'zgarishlarning salbiy ta'siridan himoya qilish hamda iqlim barqarorligi va sun'iy intellekt etikasi kabi sohalarda innovatsiyalarni faollashtirishga imkon beradi. Mazkur rol regulyatorlar uchun strategik keskinlikni keltirib chiqaradi. Xususan, tartibga solish orqali iste'molchilar va fuqarolarni himoya qilish va qoidalar innovatsiyalar va o'sishni to'xtatmasligini ta'minlash shular jumlasidandir.

Innovatsiyalarni faollashtirish uchun davlat nazorat organlari investitsiyalarni rag'batlantirishi, tartibga solishni soddalashtirishi va sanoatning ilg'or tajribalarini ilgari surish uchun standartlarni belgilashi mumkin [1]. Bu borada normativ-huquqiy baza shartlari kompaniyalar, tarmoqlar va iqtisodiyotning innovatsion faoliyatiga ta'sir qiluvchi muhim omillar sifatida belgilangan. Biroq, empirik adabiyotlarda tartibga

solishning ta'siri innovatsiyalar uchun noaniq deb baholanadi. Har xil turdagi qoidalar turli ta'sirlarni keltirib chiqaradi va tartibga solish turi tartibga solishning amalga oshirilishiga qarab innovatsiyalarga turli yo'llar bilan ta'sir qilishi mumkin. Ishlab chiqilgan va empirik qo'llaniladigan endogen o'sish yondashuvi bevosita endogen tarzda texnologik taraqqiyot tezligiga asoslanadi. Shu bois, ushbu jarayonlar innovatsiyani belgilaydi hamda turli tartibga solish turlarining innovatsiyalarga ta'sirini konseptual tahlil qilish imkonini beradi. Ya'ni, muvofiqlik xarajatlarining salbiy ta'sirini innovatsion faoliyat uchun qo'shimcha rag'batlantiruvchi normativ hujjatlarning dinamik ta'siri bilan solishtirish lozim [2]. Ushbu yondashuvga asoslanib, turli o'ziga xos qoidalar innovatsiyalarga ta'sir qiladi.

Innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun innovatsion faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishni faollashtirish zarur, chunki innovatsiyalar, fan va texnologiyalarning samarali rivojlanishini davlat ta'minlay oladi [3]. Shunday qilib, keltirilgan muammolar dolzarb bo'lib, ularni hal qilish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Innovatsiyalarni tartibga solishda texnologiyalar ortib borayotgan sur'atlar bilan rivojlanadi. Har innovatsiya to'liqini jamiyatni yaxshilash uchun sun'iy intellekt, biotexnologiya va kvant hisoblash kabi yangi imkoniyatlarni keltirib chiqaradi. Ular tartibga soluvchi boshqaruvga yangi noma'lumlar, o'zgaruvchan maqsadlar va boshqarilishi lozim bo'lgan xavflar bilan qarshi turadilar. Hukumatlar innovatsiyalarni rag'batlantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi kerak. Bu borada kishilar, atrof-muhit va demokratiyani himoya qilish uchun to'g'ri himoya vositalari mavjudligini ta'minlaydi [4]. Bu esa zamonaviy jamiyatning kutganlariga mos keladigan tezlashgan, texnologiyadan xolis va xavfga asoslangan istiqbolli istiqbolni talab qiladi. Innovatsion rivojlantirishni tartibga solish mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalari qatoriga kiritiladi. Avvalo, ushbu holat bo'yicha O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 24-iyuldagi 630-son Qonuni [5] qabul qilindi. Uning tarkibi 6 ta bob va 39 ta moddadan iborat. Ushbu qonun **innovatsiyalar sohasidagi davlat siyosatining quyidagi asosiy yo'nalishlarini** belgilab berdi:

- innovatsion rivojlanishni huquqiy tartibga solishni ta'minlash;
- ustuvor yo'nalishlarni aniqlash;
- innovatsion faoliyat uchun qulay muhit va infratuzilmani yaratish;
- innovatsion faoliyat subyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish;
- davlat respublika, tarmoq va hududiy dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish;
- innovatsion faoliyat uchun investitsiyalarni jalb qilishga ko'maklashish;
- innovatsiyalar sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish;
- innovatsiyalar sohasida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil etish;
- innovatsiyalar sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Mazkur Qonun bilan O'zbekiston Respublikasi **Innovatsion rivojlanish vazirligi** ushbu sohadagi vakolatli davlat organi etib belgilandi. Ushbu Qonunda **innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash** quyidagi yo'nalishlardan iborat hisoblanadi:

- innovatsion rivojlanish strategiyasini qabul qilish va amalga oshirish;

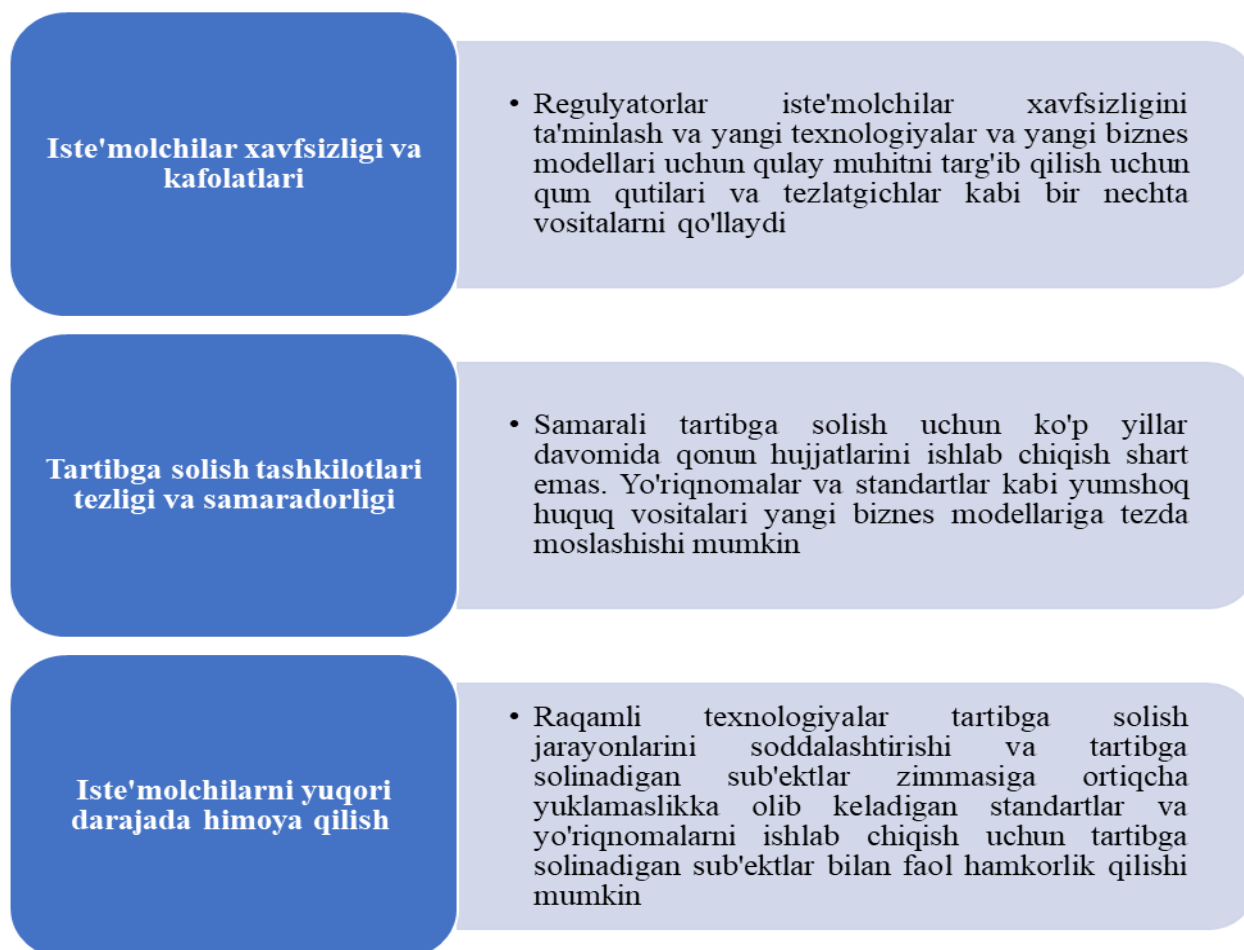
- me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish;
- innovatsion faoliyat subyektlariga soliq, bojxona imtiyozlari va preferensiyalar berish;
- innovatsiyalar yaratish bo'yicha davlat buyurtmasini respublika davlat budjeti va boshqa huquqiy manbalar hisobidan bajarish;
- innovatsion faoliyatni moliyalashtirish uchun tadbirkorlik subektlarining mablag'larini jalb qilish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- ilm-fan yutuqlariga asoslangan mahsulotlar va ilg'or texnologiyalarning davlat xaridlarini tashkil etish;
- innovatsiyalar sohasida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga ko'maklashish.

Innovatsiyalarni tartibga olish korxonalarini samarali rivojlanish omili bo'lib hisoblanadi. Ya'ni, sanoat korxonalarida zamonaviy imkoniyatlarning rivojlanishi innovatsiya jarayonlarini tezlashtiruvchi o'zaro bog'liq omil va shart-sharoitlarning kompleks tizimiga bog'liq bo'ladi [6]. Bugungi kunda mamlakatimizda ham muhokama etilayotgan mintaqalarni innovatsion rivojlanish muammolarining chuqurligi ularni bartaraf etish uchun barcha mavjud imkoniyatlarni ishga solishni talab etadi [7]. Buni samarali amalga oshirishning ustuvor yo'nalishi bevosita innovatsiyalarni tijoratlashtirishga asoslanadi. Innovatsiyalarni tijoratlashtirish - ilmiy va ilmiy-texnikaviy faoliyat natijalarini joriy etish va bozorga yangi mahsulot va xizmatlarni kiritish bilan bog'liq faoliyatdir [8].

Darhaqiqat, mamlakatimiz mintaqalarida innovatsion faoliyatni tartibga solishni tartibga solish quyidagi yo'nalishlarga asoslanadi:

- **qonunchilik tizimini mustahkamlash va strategik hujjatlarni ishlab chiqish;**
- innovatsion faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va dasturlarni ishlab chiqish;
- milliy innovatsion strategiyalar qabul qilish. Bu borada O'zbekistonda 2030-yilgacha mo'ljallangan innovatsion strategiyasi ishlab chiqilgan;
- **ilmiy va innovatsion infratuzilmani samarali rivojlantirish.**

Mazkur yo'nalishlar asosida texnoparklar, innovatsion markazlar, startup inkubatorlari hamda ilmiy tadqiqot institutlari va universitetlar bilan o'zaro hamkorlik keng rivojlantiriladi. Bu borada **O'zbekistonda innovatsion ishlab chiqarish "Yashnobod" innovatsion texnoparki, "IT Park Uzbekistan" va "Fan va innovatsiyalar agentligi"** tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlar mamlakatning iqtisodiy o'sishini tezlashtirib, barqarorbardoshligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, Xorazm viloyatida ham mintaqani innovatsion rivojlantirish asosiy ustuvor yo'nalish bo'lib hisoblanadi. Bu borada viloyatda qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Fikrimizcha, innovatsiyalarni tartibga soluvchi idoralar ushbu keskin chora-tadbirlarga moslashib boradi. Strategiyalar investitsiyalarni rag'batlantirish uchun risklarni aniqlashtirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish, tartibga solishni soddalashtirish va sanoatning ilg'or amaliyotlarini ilgari suruvchi standartlarni belgilashni o'z ichiga oladi. Ushbu standartlar quyidagi yo'nalishlarga asoslanadi (1-rasm):

1-rasm. Innovatsiyalarni tartibga solish standartlari tizimi¹

Mazkur keltirilgan 1-rasmga asosan, innovatsiyalarni samarali tartibga solish uchun standartlar mavjud bo'lishi va shu asosda amalga oshirilishi talab etiladi.

Keltirilgan tizimga asosan, innovatsiyalar singari qabul qilingan qoidalar ham iqtisodiy yoki ijtimoiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Iqtisodiy tartibga solish bozor sharoitlarini belgilaydi. U tez-tez bozor samaradorligini o'zgartiradi hamda bozorning tengligi va adolatligiga potensial ta'sir qiladi. Ijtimoiy tartibga solish esa jamiyat yoki atrof-muhit farovonligini himoya qilishga intiladi. Tartibga solish doirasi tor bo'lsa-da, firmalar o'z mahsulotlarini yoki jarayonlarini tartibga soluvchi innovatsiyalar sifatida ham tartibga solinmasligi uchun jiddiy ravishda o'zgartirishni tanlashi mumkin. Reglamentning qamrovi keng bo'lsa-da, firmalar tartibga rioya qilish uchun mahsulot yoki jarayonni o'zgartirishni afzal ko'rishlari mumkin. Aks holda muvofiqlik innovatsiyasi shakllantiriladi. Shuningdek, reglamentning qat'iyligi, moslashuvchanligi va mavjud bozor ma'lumotlariga bevosita ta'siri innovatsiyalarga keskin ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu borada qat'iylilik tartibga solishning muvofiqlik innovatsiyasini talab qilish darajasi va firma, sanoat yoki bozorga muvofiqlik yukini yuklaydi.

Innovatsiyalarni tartibga solish qat'iy bo'lsa-da, rioya qilish ham innovatsiyalar uchun radikal bo'ladi. Qat'iy tartibga solish xavf, xarajatlar va mahsulotlar yoki jarayonlar imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi. Bu borada moslashuvchanlik firmalar muvofiqlik uchun mavjud bo'lgan amalga oshirish yo'llari sonini tavsiflaydi. Axborot tartibga solish

¹ Manba: Muallif ishlanmasi.

bozorda ko'proq yoki kamroq to'liq ma'lumotni ilgari surishga asoslanadi. Moslashuvchanlik va mavjud ma'lumotlarning ko'payishi innovatsiyalarga yordam bersada, tartibga solish imkoniyati siyosat va muvofiqlik noaniqligi kabi noaniqlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Biroq, innovatsion siyosat noaniqligi, firma kelajakda tartibga solish sharoitida kutganida yuzaga keladi. Firmalar esa kelajakdagi muvofiqlikka tayyorgarlik ko'rish uchun resurslarni yo'naltirishga olib kelishi mumkin. Yo'naltirilgan resurslar darajasi kelajakdagi tartibga solishning kutilayotgan qat'iyligiga bog'liq bo'ladi. Siyosatning noaniqligi, qoidalar kuchga kirmasada, firmalarni innovatsiyalarga olib kelishi mumkin. Ya'ni, muvofiqlik noaniqligi mavjud tartibga solish tufayli yuzaga kelgan noaniqlikni aks ettiradi. Bu esa firma mahsulot yoki jarayon oldindan mavjud qoidalarga mos kelishi yoki mahsulot yoki jarayonga rioya qilish uchun sodir bo'ladi. Ulardan tashqari, tartibga solishning innovatsiyalarga ta'sir qilish darajasi o'zgaruvchan va aniq holatlar ekanligi aniqlangan bo'lsa-da, ularga quyidagi yo'nalishlar xos bo'ladi [9]:

- siyosat noaniqligi kutilayotgan kelajakdagi tartibga solishga ta'sir qiladi va innovatsiyalarni cheklab qo'yishi mumkin;
- moslashuvchan qoidalar bozor va ijtimoiy innovatsiyalarga yordam beradi;
- to'liqroq bozor ma'lumotlari innovatsiyalardan foydalanishga yordam beradi;
- iqtisodiy tartibga solish bozor innovatsiyalarini bevosita cheklashga intiladi;
- ijtimoiy tartibga solish ijtimoiy innovatsiyalarni rag'batlantirishga intiladi va bozor innovatsiyalarini cheklaydi.

Ba'zi dalillarga asosan, yanada qat'iyroq va ijtimoiy tartibga solish radikal innovatsiyalarni rag'batlantiradi. Vaqt o'tishi bilan qat'iylilikni bosqichma-bosqich oshiruvchi harakatlanuvchi maqsadli yondashuv innovatsiyalarning ortib borishiga olib keladi. Bu borada muvofiqlik uchun innovatsiyalarni talab qilmaydigan tartibga solish innovatsiyalarni cheklab qo'yadi. Firma yoki sanoat tartibga soluvchi cheklovlardan qochish yo'lini topa olsa-da, aylanib o'tuvchi innovatsiyalarni paydo bo'lishiga turtki berishi mumkin. Innovatsiyalarga rioya qilishni talab qiladigan tartibga solish innovatsiyalarga noaniq ta'sir ko'rsatadi. Bu borada firmalar uchun foydali bo'lgan bozor innovatsiyalari va faqat tartibga solish standartlariga rioya qilish uchun xizmat qiladigan innovatsiyalar o'rtasida o'zaro kelishuv mavjud bo'ladi. Eng kam yo'qotishlar va iqtisodiy xavflarni kamaytirish bilan jadal iqtisodiy o'sishning muhim sharti va kafolati davlat tomonidan turli darajadagi kompleks rag'batlantirish va innovatsion faoliyatni tartibga solishni ishlab chiqishga asoslanadi.

Mazkur strategik vazifani ro'yobga chiqarishda rivojlangan mamlakatlarida o'z samarasini ko'rsatgan rag'batlantiruvchi vositalardan samarali foydalanish alohida o'rin tutadi. Ilmiy va texnologik rivojlanish darajasi iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida keng ko'lamli yo'nalishlarni qo'llab-quvvatlash imkonini beradigan chora-tadbirlar qo'llaniladi. Bunda hukumat asosiy e'tiborni fiskal rag'batlantirish choralariga qaratadi. Ular bozor va uning ishtirokchilariga iqtisodiyotning qaysi tarmoqlarini faol rivojlantirish zarurligini mustaqil hal qilish imkonini berishi bilan farqlanadi. Ushbu doirada innovatsion faoliyatni davlat tomonidan rag'batlantirish usullari to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita turlar shaklida namoyon bo'ladi. Bevosita tartibga solish usullari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- ilmiy ishlanmalarni amalga oshiruvchi korxona va tashkilotlarga imtiyozli kreditlar berish;
- innovatsion korxonalarni tashkil etish uchun davlat mulki va yer uchastkalarini tekinga berish (imtiyozli shartlar) hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish;
- biznesning innovatsion faolligini oshirishga qaratilgan turli dasturlarning faoliyat yuritishini ta'minlash;
- davlat buyurtmalari, asosan, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar bo'yicha shartnomalar va innovatsiyalarga dastlabki talabni ta'minlash;
- innovatsion va investitsiya faoliyatining alohida rejimiga ega bo'lgan ilmiy-texnik zonalarni tashkil etish.

Xulosa shuki, innovatsion jarayonlarni rag'batlantirish va tartibga solish innovatsion sohaga investitsiyalar uchun soliq imtiyozlari, fan va oliy ta'lim tizimini rivojlantirish hamda tadqiqot faoliyatini rivojlantirishni rag'batlantiruvchi qonunchilik normalariga asoslanadi. Innovatsion rivojlantirishni tartibga solish milliy va mintaqaviy xususiyatlarga asoslanadi. Ushbu tartibga solish ijtimoiy, iqtisodiy, xavfsizlik va ekologik muammolarni hal qilish uchun qo'llaniladi. Bu borada innovatsiyalarni faollashtirish uchun davlat nazorat organlari faoliyat yuritadilar. Shu orqali innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlash bevosita ushbu faoliyatni davlat tomonidan tartibga solishni faollashtirishni taqozo qiladi. Bu borada mamlakat iqtisodiy siyosati tarkibiy va chuqur isloh qilinadi hamda ularning ustuvor vazifalari bajariladi. Bu esa yuqori samaradorlikni oshirish bevosita me'yoriy-huquqiy hujjatlarga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/government-trends/2023/regulatory-agencies-and-innovation.html>
2. Knut Blind. *The influence of regulations on innovation: A quantitative assessment for OECD countries.* // *Research Policy*, Volume 41, Issue 2, March 2012, Pages 391-400.
3. Qoqiauri L., Gechbaia B. The State Regulation of innovation activity at the Present Stage. / *Проблеми економіки* №2, 2017. - 42 с.
4. <https://www.oecd.org/en/topics/better-regulation-and-innovation.html>
5. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 24-iyuldagi "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi 630-son Qonuni. Manba: <https://lex.uz/docs/-4910391>
6. Muhammadiyev S.Sh., Halimov J. Mintaqa sanoatini innovatsion rivojlantirish indikatorlarining iyerarxiyasi. // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*, 2024-yil, aprel, No4-son. - 1310 b.
7. Bekmurodova S. Mintaqani innovatsion-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqishda moliyaviy qo'llab quvvatlashning o'rni. // "Zamonaviy dunyoda tabiiy fanlar: Nazariy va amaliy izlanishlar" nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiyasi, February7, 2024, Version v1. - 4 b. <https://zenodo.org/records/10629157>
8. Jurayeva G.T. Mintaqa iqtisodiyotida innovatsion rivojlanish (xorij tajribasi). // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, Volume2, Issue6. - 1301 b.
9. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK189657/>

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

